

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 1

Кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Напрями розвитку науки кримінального процесу»
вибіркових компонент освітньої програми третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
081 Право**

**за темою № 3: Сучасний стан реформування кримінального
процесуального законодавства**

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 8 від 30.08.2022

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 1
Протокол № 8 від 17.08.2022

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 8 від 30.08.2022

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету (протокол № 7 від 27.07.2022)

Розробник:

1. Завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Романюк В.В.

Рецензент:

1. Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Юхно О.О.

2. Доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна доктор юридичних наук, доцент Слінько Д.С.

План лекції

1. Генезис реформування кримінального процесуального законодавства в Україні.
2. Питання впливу проголошених в державі реформ, зокрема, у судовій і правоохоронній сферах, на кримінальний процесуальний закон.
3. Ризики запропонованих змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України.

Рекомендована література:

Основна

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 25 липня 2021 року. Харків : Право. 2021. - 412 с.
2. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія / І. В. Гловюк – Одеса. : Юридична література, 2015. – 712 с.
3. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Нац. юрид ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2019. - 584 с.
4. Борисов В. І. Право на життя в контексті кримінального провадження : практика Європейського суду з прав людини та законодавство України : наук.- практ. посіб. / за заг. ред. А.В. Столітній, С.В. Шмаленя, Я.А.Соколова-Височинра та ін. Харків: Право. 2019. 168 с.
5. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія / В. В. Вапнярчук. – Х. : Юрайт, 2017. – 408 с.
6. Верхогляд-Герасименко О. В. Судове провадження в кримінальному процесі : навчальний посіб. / В.М. Беднарська; МВС України, Луган. Держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2019. 168 с.
7. Кузубова Т.О., Юхно О.О. Тимчасовий доступ до речей і документів : теоретичні та прикладні проблеми : монографія. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Юхна О.О. Харків : ФОП Панов А.М. 2019. 348 с. (Серія «Бібліотека слідчого і детектива : проблеми кримінального процесу»).
8. Гузе К.А. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді : монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 198 с.
9. Гузела М. В. Доказування у кримінальному провадженні : навчальний посібник / М. В. Гузела, В. С. Канцір, М. М. Олашин, С. О. Сорока ; за ред. В. С. Канціра. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. – 236 с.
10. Єрохін В.В. Захисник як учасник кримінального провадження : монографія. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Харків: Панов. 2018. 240 с. (Серія «Бібліотечка слідчого і детектива : учасники кримінального провадження»).
11. Дрозд В.Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса: Видавничий дім

«Гельветика». 2018. 448 с.

12. Затримання особи. Законодавство. Роз'яснення. Судова практика / уклад.: С.В. Онищенко; за заг. ред. М.Є. Шуміла; Союз юристів України, Київ. міськ. орг.; Асоц. процесуалістів України. - Київ : Юрінком Інтер, 2017. - 306 с.

13. Збірник постанов пленуму, інформаційних листів, узагальнень і роз'яснень ВСУ та ВССУ з кримінальних справ (1973 - 2017 роки) : станом на 15 груд. 2017 року/ уклад.: О.М. Ткачук. - Харків : Право, 2018. - 614 с.

14. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. - Харків : Право, 2018. - 584 с.

15. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / О.В. Капліна, М.О. Карпенко, В.І. Маринів та ін. - Харків : Право, 2018. - 297 с.

16. Лобойко Л. М. Наукові висновки для Верховного Суду України з питань неоднакового застосування норм кримінального та кримінального процесуального права (2011-2017 роки): довідково-практичне видання. – Х.: ФОП Здоровий Я.А. «Оперативна поліграфія», 2017. – 256 с.

Додаткова

17. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні в питаннях та відповідях / навч. Посібник / Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, О. Є. Омельченко, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, А. В. Форостяний. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 240 с.

18. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні : станом на 20 січ. 2018 р. / С.В. Банах, Р.Л. Степанюк, С.В. Петков та ін.; за заг. ред. М.В. Лошицького. - Київ : Професіонал, 2018. - 1270 с.

19. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина : навчальний посібник. / [В. А. Савченко, Я. І. Соловій, В. І. Фелік, В. Д. Юрчишин]. – Х.: Право, 2017. – 372 с.

20. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2017. - 254 с.

21. Процесуальні документи досудового розслідування (слідчого, прокурора, адвоката та слідчого судді) : наук.-практ. посіб. / В.О. Гринюк, О.М. Крукевич, О.П. Кучинська та ін.; за ред. М.А. Погорецького, О.П. Кучинської; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Юрид. ф-т, Каф. правосуддя. - Київ : Правова єдність: Алерта, 2018. - 252 с.

22. Романюк В.В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія / В. В. Романюк. – Харків: Друкарня Мадрид, 2016. – 252 с.

23. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні [навчальний посібник у схемах і таблицях] / О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 140 с.

24. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / О.О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін. ; за заг. ред. О.О. Юхна ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т №1, Каф. кримінал. процесу та організації досуд. слідства. - Харків : ХНУВС, 2018. - 156 с.

25. Рішення Європейського суду з прав людини від 07 березня 2019

року у справі «Григор'єв проти України» (заява № 32569/08).

26. Рішення Європейського суду з прав людини від 07 березня 2019 року у справі «Канна та Циганок проти України» (заява № 24751/10 та № 63825/10).

27. Рішення Європейського суду з прав людини від 11 квітня 2019 року у справі «Малий проти України» (заява № 14486/07).

28. Рішення Європейського суду з прав людини від 11 липня 2019 року у справі «Коростильов проти України» (заява № 37790/18).

29. Рішення Європейського суду з прав людини від 12 травня 2019 року у справі «Якуба проти України» (заява № 1452/09).

30. Рішення Європейського Суду з прав людини від 13 листопада 2018 року у справі «Чжан проти України» (заява № 6970/15).

31. Рішення Європейського суду з прав людини від 14 лютого 2019 року у справі «Зоріна та інші проти України» (заява № 45526/08 та 3 інші заяви).

32. Рішення Європейського суду з прав людини від 16 квітня 2019 року у справі «Алахвердян проти України» (заява № 12224/09).

33. Рішення Європейського суду з прав людини від 16 липня 2019 року у справі «Бондар проти України» (заява № 18895/08).

34. Рішення Європейського суду з прав людини від 28 лютого 2019 року у справі «Паньків проти України» (заява № 37882/08).

35. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 січня 2019 року у справі «Андрєєва проти України» (заява № 24385/10).

Інформаційні ресурси в Інтернеті

36. <http://www.gp.gov.ua> – офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.

37. <http://www.kmu.gov.ua> – офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.

38. <http://www.mvs.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.

39. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.

40. <http://www.portal.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.

41. <http://www.reyestr.court.gov.ua> – єдиний реєстр судових рішень в Україні.

42. <http://www.scourt.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховного Суду України.

1. Генезис реформування кримінального процесуального законодавства в Україні.

Кримінальне процесуальне законодавство України має багатовікову історію. Вона починається ще за часів Русі – держави, яка утворювалася в кінці IX ст. н.е. внаслідок об'єднання двох великих слов'янських політичних центрів – Київського і Новгородського. За час існування Русі відбувався активний процес становлення і розвитку її права, значна частина норм якого

отримала писане закріплення перш за все у літописах і збірниках права, а частина існувала у формі усного звичаєвого права.

Із основного початку існування Русі на її теренах діяли також норми права, що регулювали порядок здійснення судочинства. Так, І. В. Петров, проводячи дослідження про судовий процес у Русі в 882–980 рр., відмічає, що давньоруський процес цього часу «не був хаотичним нагромадженням суперечних один одному процесуальних дій, а спирався на цілу групу основоположних правових ідей, таких як презумпція невинуватості; здійснення «суду» на основі змагальності і відносної рівноправності сторін; обов'язковість виконання рішень і вироків суду; відповідність суспільної небезпеки злочинного діяння призначеному покаранню».

Найбільш повно в Русі порядок розгляду конфліктів, які виникали внаслідок вчинення злочинів, регулювався нормами Руської Правди – визначеної пам'ятки права давньоруської держави. Відомі три редакції Руської Правди: Коротка Правда, просторова Правда і Скорочена Правда.

Проведенням досліджень щодо порядку здійснення судочинства, що існував у Русі, у тому числі і за нормами Руської Правди, займалися багато науковців. Так, доведено, що в Русі суд як учасник кримінального процесу не був відокремлений від адміністрації. Судові функції здійснював перш за все сам великий київський князь. Крім великого київського князя, судові функції здійснювали посадники, волостелі, тіуни, про що говориться в Руській Правді. Крім того, в Русі функціонували вотчинний суд, а також общинний суд. У зв'язку із запровадженням на Русі християнства судовими повноваженнями була наділена і церква, що розглядала справи, до яких були причетні церковні люди, а також справи про злочини у сфері шлюбних і сімейних відносин.

Разом із регламентацією порядку досудового встановлення стосунків між сторонами конфлікту за допомогою «зводу» і «гоніння сліду» (тобто пошуку злочинця по залишених слідах), Руська Правда встановлювала і правила безпосереднього судочинства. При цьому слід зазначити, що дослідники кримінального процесу в Русі майже однастайні у своїх висновках про те, що в Русі панував змагальний процес. Про панування в Русі змагального процесу говорять багато фактів, зокрема, що під час судового розгляду справи сторони активно змагалися перед судовим органом. Це змагання відбувалося в різних формах. Це міг бути, наприклад, судовий поєдинок, коли сторона, що отримувала перемогу у поєдинку, визнавалася такою, що виграла справу. Крім цього, до форм змагання можна віднести ордалії у вигляді випробування залізом або водою. Так, у ст. 22 Просторової Правди говориться: «Тако же и во всех тяжах, в тате и в поклепе; оже не будетъ лица, то тога дати ему железо из неволи до полугривныи золота; аже ли мене, то на воду, оли то до дву гривен; аже мене, то роте ему йти по свое куньи». Про іспит залізом йдеться й у статтях 21, 85, 87 просторової Правди.

Ще одним із засобів вирішення спорів у суді була присяга («рота»). До якої судом залучалася та чи інша із сторін. Під час судового процесу

сторонами могли використовуватися і такі судові докази, як особисте зізнання, свідчення «послухів» і «відоків», речові докази.

На думку учених, поряд із пануючим змагальним процесом, на той час, мали місце і деякі елементи слідчого (розшукового) процесу. Так, С. В. Юшков зазначав, що у справах про злочини проти князівської влади застосовувалися форми слідчого процесу, тобто самі князі й їх агенти вели слідство і самі судили.

У 50-роках XIV ст. розпочалася експансія Литви на Україну в результаті якої більшість українських земель була приєднана до складу Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського (офіційна назва держави). У 1387 р. галицькі землі були захоплені Польщею. Дещо раніше Закарпаття опинилося під владою Угорщини, а Буковиною заволоділо Молдавське князівство. Захоплення і утримання українських земель польсько-литовськими феодалами поступово обумовило зміни як у судоустрої, так і судочинстві України. Таким чином, суди, що функціонували на українських землях та знаходилися у складі Великого князівства Литовського, керувалися при розгляді кримінальних справ спочатку нормами звичаєвого права, Руської Правди, а згодом великокнязівським законодавством – першим збірником литовського кримінального і кримінально-процесуального права – Судебником Казимира IV 1468 р., а також статутами, збірниками магдебурзького права. Але найбільш докладно, на той час, питання кримінального процесу вирішувалися у Статуті Великого князівства Литовського 1529 р.

Дослідивши зазначені законодавчі акти щодо генезу кримінального судочинства в українських землях в XIV–XVI ст., учені дійшли до висновку, що на той час вже існували такі позитивні риси цього розвитку, як: поступове відокремлення судової влади від адміністративної; спроба розмежування компетенції суду за колом справ; початок процесу формування інституту професійних суддів, а також гарантій їх безпеки; вихід на перший план здійснення правосуддя, а не одержання судової платні; початок у відокремленні карного процесу від цивільного; становлення обов'язкового попереднього слідства в кримінальних справах, збору доказів та проведення слідства, що стає невід'ємною функцією посадових осіб, а не сторін справи; встановлення письмового порядку виклику відповідача до суду і ведення судових книг, в які записувалися вимоги позивача і судові рішення, що стало важливим кроком у наведенні порядку в судочинстві і позитивно впливало на подальший розвиток кримінального процесу.

Після прийняття у 1588 р. III Литовського статуту він стає джерелом права в усіх українських землях і діяв там як найавторитетніше джерело права протягом багатьох років. За цим статутом процес був переважно змагальним. Але він мав деякі особливості, що торкалися розгляду справ у так званих копних судах (судах громад), діяльність яких здійснювалася в українських землях за часів їх перебування у складі Литви і Польщі. Копні суди розглядали справи про крадіжки, розбійні напади, знищення чужого майна, завдання тілесних ушкоджень, вбивства тощо. Як зазначає А. О.

Губик, їх діяльність базувалася на звичаєвому праві українського народу, підтвердженням чому є те, що в копному судочинстві збереглося чимало рис, характерних для судової діяльності періоду Давньоруської держави, що відображалось у поєднанні в одній особі судового і слідчого органу.

Таким чином, існувала та функціонувала система різноманітних судових органів, які спираючись на відповідні законодавчі акти і використовуючи норми звичаєвого права, здійснювали судочинство, при якому процес був переважно змагальним за своїм характером. Але в деяких випадках, при вчиненні найбільш тяжких злочинів у процесі виявлялися риси розшукового процесу. Литовські статuti передбачали випадки, коли судові органи повинні були в обов'язковому порядку провадити слідство і притягати до відповідальності осіб без заяви потерпілого. Якщо особа звинувачувала ся, наприклад у крадіжці, то до неї могли застосовуватися тортури, метою яких було отримання від обвинуваченого особистого зізнання, якому надавалося вирішальне значення серед доказів.

Оригінальні судова система і процес існували Запорізькій Січі – військово-політичній організації українського козацтва, що виникла внаслідок стихійної колонізації земель Середнього і Нижнього Подніпров'я в середині XVI ст. У запорізьких козаків склалася така судова система, за якої суд не був відділений від адміністрації. Нерідко вищою судовою інстанцією виступав найвищий орган – загальна козацька рада. Правом здійснювати судові функції наділялися представники козацької старшини, тобто кошовий отаман, військовий суддя. На місцях діяли паланкові і курінні суди. Судочинство здійснювалося в Запорізькій Січі відповідно до норм звичаєвого права. Одним із найважливіших принципів козацького правосуддя була рівність усіх козаків перед судом. Процес за своїм характером був обвинувачувально-змагальним.

Якщо розглядати часи так званої Гетьманщини (1648–1782 pp.), то в цей час судові повноваження здійснювали: гетьман, рада старшин, рада генеральної старшини, генеральна військова канцелярія, генеральний військовий суд, полкові, сотенні, сільські суди. Крім цього, діяли також і міські суди. У 1763 р. гетьманом К. Розумовським була здійснена судова реформа, яка передбачала нову систему загальних судів: земські, гродські, підкоморські суд, а також генеральний військовий суд. Кримінальні справи розглядали і вирішували гродські суди, які діяли у кожному полковому місті і в які були перетворені колишні полкові суди.

Значну кількість найважливіших норм процесуального права містила значна пам'ятка права України, перший кодекс українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Хоча цей кодекс так і не був затверджений, але він мав значне поширення в Україні. Норми виключно кримінального процесу містилися виключно у розділі 25, в якому, зокрема, мова йде про ведення допиту злочинців та запідозрюваних у злочинах «під муками», про ведення в судах спеціальних книг для «запису справ карних», про порядок виконання вироків тощо. «Права» передбачали застосування як

змагально-обвинувачувального, так і в деяких випадках слідчого (інквізиційного) процесів при розгляді і вирішенні кримінальних справ.

Дослідивши сукупність правових актів, що вміщували норми процесуального права в Україні у 1648–1782 рр., А. Й. Пашук зазначав, що найважливішими засадами змагального процесу на той час були: диспозитивність, публічність, усність, безпосередність, формалізм, українська народна мова судочинства. Актуальним і для нашого часу є, наприклад, положення «Прав» у відповідності з яким суворих кримінальних покарань за неповагу до суду зазнавали не тільки ті, хто дозволяв собі образити чи принизити суддю або суддівського працівника усно чи письмово, а й ті, хто грубо, нетактовно поведився у самому приміщенні суду. На думку дослідників у Гетьманщині ширшою стала сфера застосування розшукового (інквізиційного) процесу при розслідуванні і розгляді справ про тяжкі злочини.

Починаючи із 1654 р., після входження частини України до складу Російської держави, до першого десятиліття ХІХ ст., перш за все було здійснено адміністративний поділ на губернії, що існував на той час у державі, після чого судові системи були приведені у відповідність з судовою системою, що функціонувала у корінних губерніях центральної Росії. У той же час на Правобережній Україні, яка знаходилася у складі Речі Посполитої, а потім була приєднана до Російської імперії, до 1830 р. продовжувала діяти система польських судів, яку було ліквідовано царським указом від 1831 р. «О присвоєний всем присутственным местам и должностным лицам западных губерний тех наименований какие существуют в Великороссийских губерниях». Таким чином, судова система Правобережної України стала схожою з судовою системою Лівобережної України. Але, слід зазначити, що російське законодавство було введено в дію на території Чернігівської і Полтавської губерній лише 15 квітня 1842 року. Хоча, у Слобідсько-українських, Херсонській, Катеринославській, Таврійській губерніях судочинство вже довгий тривалий час здійснювалося за нормами російського законодавства. Норми загальноросійського кримінально-процесуального законодавства, на той час, містилися у таких законодавчих актах, як Соборне Уложення 1649 р., Статут Військовий 1716 р., указ 1723 р. «про форму суду». Після того як з 1 січня 1835 р. набрав чинності Звід законів Російської імперії, в державі почали діяти кримінально-процесуальні норми, що були сконцентровані у книзі другій ХV тому зазначеного Зводу. Друга книга ХV тому Зводу законів Російської імперії видання 1857р., мала назву «Законы о судопроизводстве по делам о преступлениях и проступках», включала розділи: про кримінальне судочинство взагалі; попереднє розслідування; про слідчі дії; про продовження в суді першої інстанції; про ревізію кримінальних справ у суді першої інстанції; про виконання вироків; про особливі форми провадження. Провадження за нормами «Законов...» розділялося на три частини: попереднє слідство, суд і виконання судових рішень. Слідство належало поліції. В її компетенції також було провадження у справах про малозначні злочини.

Кримінальний процес був інквізиційним. Після закінчення попереднього слідства справа передавалася до суду, на який покладался обов'язок схилити обвинуваченого до зізнання у вчиненні злочину. Суд не мав права самостійно досліджувати докази. Він постановлював вирок на підставі показань, одержаних слідством, а сам свідків не допитував. Захисту у суді не існувало. Судове слідство було закритим. Панувала система формальних доказів. Зізнання обвинуваченого поза судом, яке підтверджувалося свідками, було найкращим доказом. Так, із цього приводу у положеннях ст. 316 «Законов...» зазначалося, що: «Собственное признание подсудимого есть лучшее свидетельство всего света». Крім цього, із метою отримання зізнання застосовувалися тортури. На той час, вирок переглядався лише в порядку ревізій, оскільки в той час допускалося дуже обмежене оскарження.

Перший крок у реформуванні кримінально-процесуального законодавства Російської імперії був зроблений 8 червня 1860р., коли був введений інститут судових слідчих і тим самим попереднє слідство відокремлювалося від поліції. Відтепер слідчі стали перебувати у штаті судового відомства, а їх правовий статус визначався затвердженими 8 червня 1860 р. такими правовими актами, зокрема: «Учреждение судебных следователей»; «Наказ судебным следователям»; «Наказ полиции о производстве дознаний по происшествиям, могущим заключать в себе преступление или проступок». Але радикальна судова реформа в Російській імперії відбулася у 1864 р., коли імператором Олександром II 20 листопада 1864 р. були затверджені проекти чотирьох судових статутів: «Установі судових установлень» (закон про судоустрій); «Статут кримінального судочинства»; «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями»; «Статут цивільного судочинства». На той час у зазначених статутах знайшли розвиток основні демократичні засади та інститути судової реформи. Слід констатувати, що її впровадження в життя мало одним із своїх наслідків розвиток вищої юридичної освіти в державі, як важливу передумову забезпечення судових органів кваліфікованими юристами. Вона обумовила розвиток юридичної науки, здобутками якої стала поява чисельних праць, присвячених судової реформі в цілому, найважливішим її складовим, зокрема кримінальному судочинству. Прийнято вирізняти фундаментальні праці вчених юристів другої половини XIX – початку XX ст., зокрема: Б. Арсеньєв, Р. А. Брейтбург, С. І. Вікторовський, М. В. Духовський, О. Ф. Кістяківський, В. П. Колмаков, В. КК. Случевський, Н. С. Таганцев, А. Н. Філіппов, І. Я. Фойницький та ін.. Багато з того, що міститься у працях цих авторів, не втратило значення і для сьогодення.

Торкаючись загальних рис судової реформи 1864 р. слід зазначити, що цією реформою було введено систему незалежних судів, де здійснювали правосуддя професійно підготовлені судді. Суди були відокремлені від адміністрації і навіть за імператором залишалося тільки право помилування. Було утворено мирову юстицію (мировий суддя, повітовий з'їзд мирових суддів) та загальні суди (окружні суди, судові палати). В окружних судах для розгляду певної групи кримінальних справ запроваджувався інститут

присяжних засідателів. Також передбачалася реорганізація прокуратури і запроваджувалась адвокатура.

Являючись складовою частиною судових статутів 1864 р. Статут кримінального судочинства (далі СКС), закріплював демократичні засади й інститути, зокрема: презумпція невинуватості, гласність, усність, змагальність судочинства, гарантії прав обвинуваченого на захист, участь у процесі захисника, всебічне, об'єктивне дослідження і оцінка доказів за внутрішнім переконанням суддів, касаційне та апеляційне оскарження вироків. У СКС дуже ретельно було визначено умови і хід попереднього розслідування справи, порядок провадження справ у мировому суді і на з'їзді мирових суддів, в окружному суді і судовій палаті, а також порядок оскарження в апеляційній і касаційній інстанціях вироків. Таким чином, слід зазначити, що у СКС було закріплено так звану змішану (або континентальну) форму кримінального процесу. У зв'язку з цим слід зазначити, що попереднє слідство за СКС було засноване на розшукових засадах.

Але, у подальшому, було прийнято низьку законів, за якими істотно змінювався порядок розслідування і судового розгляду злочинів проти держави і обмежувалися права підсудних у цій категорії справ. Ці зміни у законодавстві були наслідком на той час серйозного розхитування підвалин самодержавства.

Певні особливості мало кримінально-процесуальне законодавство, що застосовувалося в західноукраїнських землях. Правобережна Україна і Галичина продовжували залишатися у складі Речі Посполитої. Буковина, яка перебувала у складі Молдавського князівства з другої половини XVI ст., залишалася під владою Туреччини. Закарпаття входило до складу Трансільванського (Семіградського) князівства, яке також перебувало під протекторатом Туреччини. Таке положення зберігалось до розділу Польщі у XVIII ст. В українських землях, які перебували під владою Речі Посполитої, функціонували в межах повітів гродські суди для розгляду кримінальних справ. Це були суди першої інстанції. Скарги на їх рішення спочатку розглядалися коронним судом у Варшаві, а з 1764 р. – Люблінським трибуналом. У містах функціонували лавні суди як суди першої інстанції. Скарги на рішення цих судів розглядав асесорський суд на чолі з канцлером. Судовий процес мав змагальний характер, але застосовувався й інквізиційний процес у найбільш тяжких злочинах.

На території західноукраїнських земель, що перебували під австрійським пануванням (1772–1918 рр.) функціонувала розгалужена судова система, яка діяла на підставі чинного австрійського права, що охопило і законодавче забезпечення кримінального судочинства. Так, у 1873 р. був затверджений новий Кримінально-процесуальний кодекс (Статут кримінального судочинства), дія якого поширювалася і на Галичину. В ньому знайшли втілення демократичні засади судоустрою і судочинства, так кодекс регламентував функціонування такого інституту, як суд присяжних. Згідно з кодексом до підсудності суду присяжних відносилися 22 види тяжких

злочинів, за вчинення яких передбачалося позбавлення волі строком не менше як на п'ять років, а також 9 злочинів і 2 проступки політичного характеру. Для обвинувального рішення присяжних вимагалось не менше 2/3 голосів (вісім проти чотирьох). Якщо присяжні виносили вердикт про винуватість підсудного, то судді визначали міру покарання. Крім цього в положеннях КПК 1873 р. містилося дуже важлива норма, згідно до якої обвинувачений як при дізнанні, так і при попередньому слідстві міг користуватися послугами захисника, який мав досить широкі права при здійсненні своєї захисної функції. Кодекс також проголосив незалежність членів прокуратури від судових установлень, при яких вони перебували, і надавав їм широкі повноваження при провадженні в кримінальних справах. Прокуратура порушувала кримінальне переслідування, припиняла або змінювала його, підтримувала його перед судом і приносила скарги на судові рішення в інтересах справи. В той же час і суд був незалежний від прокуратури і не підлягав її нагляду. Розгляд справ ґрунтувався на таких засадах, як усність, гласність, змагальність. Дістала подальший розвиток засада вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів.

Перемога в Росії Лютневої (1917 р.) революції відкрила шлях до вирішення питання про самовизначення України та відродження її державності. За думкою багатьох учених, які займалися дослідженням питань, що пов'язані із здійсненням кримінального судочинства у 1917–1920 рр. в Україні, то у період існування УНР, Гетьманської держави, УНР часів Директорії в основу організації та діяльності судових органів (за винятком надзвичайних (військових) судів) були покладені здебільшого судові статuti Російської імперії 1864 р. в їх первинній редакції.

У Західно-Українській Народній республіці судоустрій і судочинство базувалися на законодавстві Австро-Угорщини.

При утворенні Української Соціалістичної Радянської Республіки будівництво радянських судових органів розпочалося з постанови Народного Секретаріату України від 4 січня 1918 р. «Про введення народного суду», яким скасовувалися всі діючі до прийняття цієї постанови судові органи і такі інститути, як нотаріат, прокурорський нагляд, судові слідчі, пристави, присяжна і приватна адвокатура. Вводилися колегіальні місцеві народні суди, дільничні, повітові і міські. В загальних рисах визначався склад зазначених судів, порядок виборів суддів, провадження справ у судах. Не передбачалося ні апеляційного, ні касаційного оскарження судових рішень. Важливим кроком у розбудові кримінального судочинства та судоустрою, було прийняття Радою Народних Комісарів (РНК) УСРР 14 лютого 1919 р. декрету «про суд» і затвердження 20 лютого 1919 р. «Тимчасового положення про народні суди та революційні трибунали», що в подальшому доповнювалися та змінювалися. Законодавчий досвід регулювання питань судочинства УСРР в перші роки її існування знайшов розвиток у «Положенні про народний суд Української Соціалістичної радянської Республіки» від 26 жовтня 1920 р. В ньому містилися норми про судочинство, що були систематизовані на розділи

про загальні засади судочинства, а також про порядок судочинства на різних етапах кримінального процесу.

Перший КПК УСРР був затверджений 13 вересня 1922 р., який був дійсно комплексний законодавчий акт, що регулював провадження у кримінальних справах в органах попереднього слідства та в судах, визначав повноваження органів прокуратури на всіх стадіях кримінального процесу. У ньому були проголошені такі демократичні засади, як гласність, усність і безпосередність судового процесу, його змагальність; провадження процесу мовою більшості населення із забезпеченням для осіб, які не володіли цією мовою, право на перекладача; рівноправність сторін; право обвинуваченого на захист. В той же час, слід зазначити, що у КПК 1922 р. відображалися дві паралельні судові системи, котрі склалися на той час, – революційні територіальні трибунали на чолі з Єдиним Верховним трибуналом УСРР і народні суди та губернські ради народних суддів. Органом судового нагляду за всіма судовими установами був Верховний судовий контроль НКЮ УСРР. Таким чином, система судів загальної юрисдикції виявлялася громіздкою і потребувала спрощення, тому Всеукраїнський ЦВК прийняв 16 грудня 1922 р. постанову «про введення в дію Положення про судоустрій УСРР». Відповідно до якої скасовувалися всі попередні судові органи і створювалась єдина система судів, зокрема: 1) народного суду у складі постійного судді; 2) народного суду у складі постійного судді і двох народних засідателів; 3) губернського суду; 4) Верховного Суду УСРР у складі президії, пленуму, касаційних і судових колегій у цивільних і кримінальних справах. Положення передбачало, крім єдиної системи народних судів, тимчасову дію і спеціальних судів (військові трибунали, транспортні трибунали, особливі трудові сесії народного суду, судові-земельні комісії, арбітражні комісії). Слідчі органи входили до судової системи.

У зв'язку із змінами у державному устрої, 30 грудня 1922 р. був утворений ССРСР, до складу якого увійшла і Українська СРР, чисельні зміни були внесені і до чинного законодавства, вимагало прийняття нового кримінально-процесуального закону, який був прийнято 20 липня 1927 р. (чинність набув з 15 жовтня 1927 р.).

КПК 1927 р. з одного боку, відтворював чималу кількість статей свого попередника КПК УСРР 1922 р., а з другого – містив низку статей, що по новому регулювали діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури і суду. У ньому, зокрема, було більш розширені права слідчих і прокурорів у закритті кримінальних справ за відсутністю складу злочину. Але на жаль, він включав такі положення, що не можна назвати демократичними. Так, наприклад, органам слідства, прокуратури, судам заборонялося відмовляти в прийнятті до свого провадження кримінальні справи або закривати їх на підставі, що в КК УСРР не передбачалося покарання за суспільне небезпечне діяння. Захисник мав право брати участь у кримінальному процесі виключно із стадії судового слідства. Крім, того визнавалося за можливе допитати захисника як свідка, якщо тому було щось відомо про злочини, передбачені ст. 54-2–54-14 КК УСРР.

У наступні декілька років було внесено деякі зміни і доповнення у чинне кримінально-процесуальне законодавство. Так, 1 жовтня 1928 р. НКЮ УСРР вилучив слідчих із відання судових органів і підпорядкував їх прокуратурі. А у вересні 1929 р. було прийнято нове «Положення про судоустрій УСРР», яке передбачало функціонування так званих надзвичайних сесій Верховного Суду УСРР, Головного Суду Автономної Молдавської СРР і окружних судів. Діяльність у складі звичайних судових органів надзвичайних сесій обмежувала процесуальні права підсудних, що створювало умови для здійснення судовими органами незаконних репресій. Репресивна політика, того часу, позначалася і на кримінально-процесуальному законодавстві. Так, 1 грудня 1934 р. була прийнята постанова ЦВК СРСР «Про внесення змін в діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік», якою встановлювався спрощений порядок розслідування і судового розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти, зокрема: слідство мало бути скороченим (не більше десяти днів); обвинувальний висновок вручався обвинуваченому за одну добу до розгляду справи у суді; обвинувач і захисник усувалися від участі в суді; не допускалося касаційного оскарження вироків і подачі клопотань про помилування; вирок до найвищої міри покарання (розстрілу) приводився до виконання негайно після його постановлення.

Говорячи про законодавство 30-х років, слід зазначити, що деякі норми, що були за своїм характером кримінально-процесуальними, містив у собі прийнятий другою сесією Верховної Ради СРСР 16 серпня 1938 р. «закон про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік». Він регулював питання судоустрою у всесоюзному масштабі, але в той же час формулював важливі засади розгляду кримінальних справ, тому він вважається одним із джерел найважливіших норм радянського кримінального процесу. Так, у цьому Законі розвивалися засади гласності судочинства, забезпечення обвинуваченому права на захист, незалежності суддів і підкорення їх тільки закону тощо, а також містилися норми процесуального характеру, що стосувалися таких питань, зокрема: віддання до суду; оскарження вироків, що не набрали законної сили; опротестування вироків, котрі набрали законної сили; порядок перегляду вироків, що не набрали законної сили, і тих, що набрали законної сили. Прийняття союзного Закону стало поштовхом для розроблення проекту КПК СРСР, який було створено у 1939 р., але процес розроблення й прийняття нового кримінально-процесуального законодавства був зупинений війною, яку розпочала Німеччина проти СРСР. Війна поставила нові завдання, покликані забезпечити порядок і необхідні умови для перемоги над загарбником. Тому вже 22 червня 1941 р. приймається Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про оголошення в окремих місцевостях СРСР воєнного стану». Відповідно до положень ст. 7 цього Указу, як виняток із чинних правил про розгляд судами кримінальних справ у місцевостях, оголошених на воєнному стані, всі справи про злочини, спрямовані проти оборони, громадського порядку і державної безпеки, передавалися на розгляд військових трибуналів. Військовим властям надавалося право передавати на розгляд військових трибуналів справи про спекуляцію, злісне хуліганство та

інші злочини, передбачені КК союзних республік, якщо командування визнавало це необхідним за обставинами воєнного стану. Визначалося, що вирoki військових трибуналів касаційному оскарженню не підлягають і можуть скасовуватися або змінюватися лише в порядку нагляду.

Після закінчення війни кримінально-процесуальні норми, викликані надзвичайними обставинами цього часу, були скасовані. Тим самим, у повній мірі відновлювалася дія норм КПК УРСР 1927 р. Слід додати, що зміни у кримінально-процесуальному законодавстві того часу розпочалися після смерті Й. В. Сталіна, до середини 50-х років у державі був накопичений величезний досвід застосування норм кримінально-процесуального законодавства, значних успіхів досягла наука кримінального процесу, що була представлена великою кількістю праць вчених-процесуалістів, зокрема таких як С. А. Голунський, М. М. Гродзинський, Д. С. Карев, І. Д. Перлов, М. М. Полянський, А. Л. Ривлін, М. С. Строгович, М. О. Чельцов-Бебутов та ін. У той же час за станом на середину 1950 рр. законодавство про судочинство, яке складалося із загальносоюзних законодавчих актів та кримінально-процесуальних кодексів союзних республік, було таким, що приймалося у різний час і тому відображало особливості того чи іншого періоду розвитку радянської держави. Крім того, дійсно більшість із цих законів застаріли, не відповідали новим завданням подальшого розвитку радянського суспільства, а деякі суперечили один одному і Конституції СРСР.

Таким чином, існували всі передумови для створення більш досконалого кримінального процесуального законодавства. Важливим кроком на шляху досягнення цієї мети було прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Вони стали правовою базою, на засадах якої створювалися в союзних республіках нові кримінально-процесуальні кодекси. В УРСР такий Кодекс був затверджений 28 грудня 1960 р., а введений в дію з 1 квітня 1961 р. До нього у відповідні розділи були без змін включені всі норми «основ кримінального судочинства СОВЕТСЬКОГО СОЮЗУ РСР і союзних республік» 1958 р., деякі норми раніше чинного кримінально-процесуального законодавства з урахуванням слідчої та судової практики, а також досягнень радянської науки кримінального процесу. Кримінальні-процесуальні норми розміщувалися по розділах і главах відповідно до проведення кримінального провадження у кримінальній справі. Норми загального порядку, що виходили за межі окремих стадій процесу були розміщені у розділу першому. Тобто КПК УРСР 1960 р. віддзеркалював процес відбудови змішаної, змагально-розшукової форми кримінального судочинства.

Таким чином, на підставі викладеного вище, можна зробити висновок, що на кожному із зазначених періодів історії розвитку держави у кримінальне-процесуальне законодавство вносилися зміни та доповнення. Аналіз цих змін та доповнень свідчить про те, що держава поступово відходила від тоталітарних уявлень у судочинстві і переходила до більш гуманних норм, спрямованих на захист прав і інтересів особи.

2. Питання впливу проголошених в державі реформ, зокрема, у судовій і правоохоронній сферах, на кримінальний процесуальний закон.

Сучасний період розвитку України характеризується зміною орієнтацій суспільства в політичній, соціальній, правовій сферах, що зумовлює трансформацію наукових знань з новими предметами досліджень. Проголошений в державі курс на реформування більшості сфер суспільного життя, наближення їх до європейських стандартів вимагає комплексного оновлення вітчизняного законодавства. Реалізація визначених одними із першочергових: судової, антикорупційної реформ, реформи правоохоронних органів, безперечно, впливатиме і на кримінальний процесуальний закон, адже пріоритетну роль у забезпеченні дотримання основоположних прав особи відіграє наявність в державі ефективного механізму регулювання діяльності її органів, покликаних здійснювати розслідування та розгляд питань, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності.

З оновленням кримінального процесуального закону, тобто прийняттям у 2012 р. Кримінального процесуального кодексу, питання дієвості та удосконалення його положень не втрачають актуальності. Кожне відомство, тим чи іншим чином пов'язане із сферою кримінального провадження, здійснює моніторинг своєї діяльності щодо застосування КПК України. Видано безліч нормативно-правових актів відомчого характеру (наказів, інструкцій, роз'яснень) як стосовно здійснення кримінального провадження, так і окремих його процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень. Результати застосування положень чинного КПК України є предметом постійних обговорень як практиків, так і вчених. І хоча під дискусійності припадає на 2013 рік (від категоричної критики до підтримки цього кодифікованого акта), обраний державою курс розвитку суспільства ставить перед кримінальним процесуальним законодавством нові виклики. Проблемні питання здійснення кримінального провадження продовжують підніматись такими відомими вченими як: О. М. Бандурка, О. Банчук, В. Берназ, Т. Варфоломєєва, В. Галаган, В. Назаров, Л. Лобойко, М. Погорецький, В. Попелюшко, В. Тертишник, Л. Удалова, М. Хавронюк, М. Шумило, О. Яновська, О. Юхно та ін., праці яких визначають напрями розвитку кримінальної процесуальної науки.

Наукові публікації, здебільшого торкаються питань: моделі суду присяжних, порушення вимог Конституції України в частині можливості виступати захисником тільки адвокату, відсутність стадій перевірки заяви і повідомлення про кримінальне правопорушення і як наслідок, неможливості оскарження початку кримінального провадження і зупинення досудового розслідування, допустимості анонімних доносів, неможливості повернення речей і документів, вилучених під час незаконно проведеного обшуку, проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим, права сторони обвинувачення на висунення додаткового обвинувачення під час судового розгляду, допиту свідка у суді під час проведення досудового розслідування

лише стороною обвинувачення, визнання доказами показань з чужих слів; застави; системи заходів забезпечення кримінального провадження та ін.

Активним видається і науковий пошук за спеціальністю 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Так, проведеним Інститутом законодавства Верховної Ради України моніторингом встановлено, що у період 2012–2016 рр. за вказаною спеціальністю захищено приблизно 466 дисертації (за напрямом «кримінальний процес» – 244 роботи (52,5%)). При цьому, дослідницький інтерес становили: інститут доказування і суб'єкти кримінального провадження – по 32 дисертаційних досліджень (13 %); досудове розслідування – 28 дисертаційних досліджень (12 %); принципи кримінального провадження і слідчі (процесуальні) дії – по 20 дисертаційних досліджень (8,2 %); інститут захисту, реалізації прав особи і заходи примусу (забезпечення кримінального провадження) – по 14 дисертаційних досліджень (5,7 %); інститут оскарження в кримінальному процесі – 12 дисертаційних досліджень (4,4 %); судове провадження і загальні питання кримінального процесуального права – по 10 дисертаційних досліджень (4 %); судовий контроль і порівняльні дослідження – 8 дисертаційні роботи (3,2 %); інститут відводу – 6 дисертаційні дослідження (2,4 %); екстрадиція особи, відшкодування шкоди, реалізація рішень Європейського суду з прав людини і норм міжнародно-правових актів, заочне провадження – по 4 дисертаційні дослідження (1,6 %); процесуальні строки, виконання рішень, запровадження медіації, приватне обвинувачення, закриття кримінального провадження – по 2 дисертаційному дослідженню (0,8 %).

Змінились останнім часом і пріоритети законотворчої діяльності у розглядуваному аспекті. Після прийняття чинного КПК України внесені на розгляд Верховної Ради законопроекти, зокрема, стосувались: скасування відеоконференцій; виключення положень про визнання доказами показань з чужих слів; зупинення дії положень, що регулюють застосування електронних засобів контролю; об'єднання справ в одне провадження; адвокатської мантії; удосконалення процедури конфіскації; суду присяжних; повноважень ВСУ; проведення слідчих (розшукових) дій; доповнення КПК положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні); проведення допиту із використанням відеозапису з обов'язковою архівацією даних; вручення копії протоколу обшуку; удосконалення провадження за нововиявленими обставинами; повернення до відмови у відкритті кримінального провадження та ін.

До самого кодексу 25 разів (станом на 05.01.2017 р.) внесено змін і доповнень (зокрема: у 2012 р. – 1; у 2013 р. – 3; у 2014 р. – 16; у 2015 р. – 19; у 2016 р. – 11).

Разом з тим, згідно визначених в державі стратегічних нормативно-правових актів (Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», Позачергове послання Президента України П. Порошенка до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України», Програма

діяльності Кабінету Міністрів України, Коаліційна угода), удосконалення кримінальної процесуальної сфери в межах здійснення судової реформи передбачає: новелізацію процедури оскарження судових рішень, отримання Верховним Судом України ефективних повноважень для формування послідовної практики; уніфікацію процесуальних норм різних видів судочинства; введення практичних механізмів забезпечення реалізації принципів: юридичної (правової) визначеності (обмеження застосування інституту перегляду рішення за нововиявленими обставинами), гласності і відкритості, змагальності, рівності; обґрунтовані нормативи навантаження на суддів; запровадження функціонування електронного правосуддя; ефективні правові механізми дотримання строків розгляду справ в судах; забезпечення виконання закону щодо судів присяжних; запровадження механізму перегляду вироків у кримінальних справах, де особи були засуджені без належної доказової бази; отримання законними представниками процесуального статусу; здійснення захисту від обвинувачення виключно особами, які отримали право на здійснення адвокатської діяльності та/або родичами обвинуваченого; забезпечення рівних прав прокурорів і адвокатів у судовому процесі.

Антикорупційна реформа, з поміж іншого, спрямована на запобігання корупції у судовій системі та органах кримінальної юстиції. Особливого значення, при цьому, набуває Національне антикорупційне бюро України, правовий статус якого закріплено спеціальним Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р. Завданням цього державного правоохоронного органу, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових, є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

З набуттям чинності Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» змінилися деякі положення КПК України, зокрема: а) терміносистема «орган державного бюро розслідувань» (п. 8, 17 ст. 3); б) перелік службових осіб, стосовно яких передбачено особливий порядок судового розгляду (ч. 9 ст. 31); в) правила територіальної підсудності (ст. 32), відсторонення від посади (ст. 154), арешту майна (ст. 170), початку досудового розслідування (ст. 214), підслідності (ст. 216) та ін. (у цілому внесено змін і доповнень до 19 статей КПК України).

Реформа правоохоронних органів, що розпочалась із прийняттям Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. передбачає декілька напрямків (залежно від видів правоохоронних органів). Кримінальну процесуальну сферу зачіпають питання: 1) діяльності органів правопорядку: створення інституту детективів, що поєднують в собі функції слідчих та оперативних співробітників, розмежування оперативно-розшукової діяльності в межах кримінальних проваджень і за їх межами; 2) створення

Державного бюро розслідувань у сфері протидії організованій злочинності з правом досудового розслідування особливо тяжких злочинів та злочинів, вчинених співробітниками органів правопорядку (до Державного бюро розслідувань повинні перейти слідчі функції прокуратури і частково Служби безпеки України); 3) створення Військової поліції з правом здійснювати досудове розслідування в умовах воєнного стану – усіх кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також усіх злочинів, вчинених військовослужбовцями безпосередньо у зоні ведення бойових дій.

З метою удосконалення правових та організаційних засад у сфері прав людини, створення дієвого механізму всебічного забезпечення в Україні прав і свобод людини і громадянина розроблятиметься Національна стратегія у сфері прав людини (на виконання Указу Президента України від 15.10.2014 р. № 811/2014), що стане базовою основою і у здійсненні кримінального провадження також.

3. Ризики запропонованих змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України.

Однак, розпочата законотворча діяльність у напрямку удосконалення положень чинного КПК України, на нашу думку, іноді не має комплексного характеру і торкається, подекуди, не достатньо актуальних питань. Так, наприклад, одним із перших законопроектів про внесення змін і доповнень до КПК України був проект щодо приведення у відповідність законодавства до норм Кримінального кодексу України стосовно продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру (реєстр. № 1200 від 02.12.2014 р.) (станом на 15 грудня 2014 року на розгляді Верховної Ради України VIII скликання він був єдиним). Поданий групою із шести народних депутатів законопроект пропонував замінити у ст. 514 КПК України терміносистему «подання» на «заяву», чим усувається неузгодженість цієї норми з положеннями ст. 95 КК України у питаннях продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру. Даний законопроект повернуто із підписом Президента України.

Безперечно, пропонованими уточненнями усуваються текстові розбіжності між вказаними нормами кримінального і кримінального процесуального законів, але такі зміни не впливають на порядок кримінального провадження, не є реформаторськими. Вказуючи на виявлену у кримінальному і кримінальному процесуальному законах термінологічну розбіжність, автори законопроекту стверджують: «Під час практичного застосування цих норм виникає проблема». Подібна констатація без аналізу слідчої і судової практики застосування чинних норм; аналізу статистичних даних, кримінологічних досліджень, тощо не може вважатись достатніми аргументами щодо необхідності прийняття закону.

Внесення пропонованих змін зумовлене лише термінологічною складовою. З одного боку, неузгодженість юридичної терміносистеми не сприяє однаковому правозастосуванню, не може слугувати основою

формування наукової мови, головною вимогою до якої виступає однозначність визначення. Термін (лат. *terminus* «кордон, межа, кінець») – це слово або словосполучення, яке означає поняття спеціальної області знання чи діяльності і має точну сферу змістовного використання. Термін характеризується як носій спеціальної інформації в одній із спеціальних галузей знання, денотатом якого виступає поняття. Але, з іншого – розмежування значної кількості юридичних термінів має умовний характер, обумовлений їх етимологічною спорідненістю. Однозначність у мові закону – це не єдине значення слова, а його однакове сприйняття і єдине тлумачення саме в тексті цього закону.

Так, у законодавчій практиці й в науковій літературі поняття «заява», «подання», «клопотання» у певній мірі ототожнюються за змістом. Наприклад, відповідно до ст. 3 Закону України «Про звернення громадян» від 20.01.2005 р., заява (клопотання) – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією й чинним законодавством їхніх прав та інтересів, або повідомлення про порушення чинного законодавства, чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки про поліпшення їхньої діяльності. Клопотання – письмове звернення з проханням визнати за особою відповідний статус, права чи свободи тощо. Подання – це звернення з певним проханням, клопотанням затвердити конкретне рішення чи взяти участь у вирішенні певних питань.

Наведені поняття, хоч і різні за способом утворення та походженням, проте семантично ідентичні. Саме тому вони є рівнозначними і взаємозамінними. Виходячи з буквального розуміння розмежування заяви і подання як юридичних документів, перша є проханням щодо виникнення тих чи інших правовідносин, а друге – проханням щодо їх розвитку, зміни чи припинення. Тому, вжиття законодавцем в положеннях чинного КПК України словосполучення «за поданням» видається навіть більш влучним, адже за правилами діловодства, якщо подання спрямоване на вирішення питань за межами установи, від якої воно направляється, то подання являється на бланку цієї установи (на відміну від заяви), що є логічним в контексті дій, передбачених ст. 514 КПК України.

Отже, внесені термінологічні уточнення до зазначеної норми КПК України видаються не достатньо обґрунтованими і тим більше, не продиктованими часом.

Не виваженою може стати і відміна можливості застосовувати в кримінальному провадженні такого запобіжного заходу як застава, адже на розгляді Верховної Ради України перебуває декілька законопроектів, зумовлених посиленням боротьби з корупцією (реєстр. № 1838, 1871, 2086 та ін.), які розв'язали дискусію між прибічниками тверджень про ліберальність і гуманність чинного КПК України, та правозахисниками, що критикують такі ініціативи, називаючи їх політично привабливими, але популістськими, з порушенням прав людини і відходом від європейських цінностей.

На нашу думку, шлях до закріплення альтернативних триманню під вартою запобіжних заходів і дієвості, зокрема, застави, був досить тернистим. На сьогодні особливих проблем із застосуванням останньої під час кримінального провадження не існує, адже за даними судової статистики у 2016 році порушення умов цього зобов'язання мало місце лише у 0,28% випадках. Ефективність існування застави в кримінальному процесі, зокрема, з фінансової точки зору і відшкодування завданої шкоди, не викликає сумніву. А з правової – матиме місце порушення основоположних прав і свобод людини та численна кількість звернень до Європейського суду з прав людини, адже у десятках рішень цієї міжнародної судової установи встановлено, що тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється особа, не може бути визначальною підставою для тримання особи під вартою.

Таким чином, на порядку денному пошук оптимальних законних шляхів боротьби з корупцією, впровадження проголошених в державі реформ, комплексного оновлення кримінального процесуального законодавства без ризиків обмеження прав, свобод і законних інтересів кожного члена суспільства.